

T15 – Dialoog – herkenbare stemmen

De dialoogaanduidingen wegdenken en toch weten wie er spreekt.

Dit is onderdeel van de set praktische schrijfhulp van auteur Jurjen Biesbroek – laagdrempelig gereedschap voor beginnende schrijvers, oorspronkelijk bedoeld als zelfhulp voor zijn eigen schrijfontwikkeling.

01 Theorie: verder dan doel en subtekst

Goed om weer eens iets over dialogen te schrijven dacht ik, want dialoog schrijven voelt zo makkelijk. En dat komt omdat het snelheid lijkt te hebben en dynamisch is. En dan vloeit het ook makkelijk uit de pen, het hoeft niet bloemrijk te zijn of groots, want mensen herhalen zich, gebruiken stopwoordjes, maken zinnen niet af, spreken door elkaar heen. Bovendien kan je het eenvoudig misbruiken om informatie te dumpen. Als je het op die manier inzet – en het is zo eenvoudig in die valkuil te trappen, dan kan je je voorstellen dat dergelijke dialoog vreselijk saai wordt omdat je meegezogen wordt in het heen en weer gepraat. Ehm, uh, kuch... O hé, hoe gaat het?

In werkelijkheid is het moeilijk om te schrijven wat een lezer wil horen. Die wil namelijk geen vermoeiend, afdwalend, zich herhalend gesprek volgen. Wel de indruk van een natuurlijk gesprek, maar nooit saai. Alle zinnen moeten een doel hebben en het verhaal ondersteunen.

Dat betekent dat goede dialoog beweegt tussen losser dan formeel schrijven, maar strakker dan echte spraak: personages mogen elkaar wel onderbreken, zinnen afbreken, fragmentarisch spreken wanneer dat past – zolang elke zin nog steeds efficiënt zijn werk

doet. De beste toets hiervoor is simpel: lees je dialoog hardop voor. Klinkt het stijf, maak het lossier; klinkt het warrig, maak het strakker. Het moet een ritme hebben dat vloeit en dat voel je vanzelf als je het voorleest.

'Pratende hoofden' vermijden

Dialoog die volledig op zichzelf staat, zonder enig gevoel van plaats of fysieke aanwezigheid, wordt al snel als stemmen zonder lichamen in een leegte. De oplossing hiervoor is het verweven van kleine actiemomenten tussen de regels: het nerveuze gerommel, het doelbewuste oogcontact, de manier waarop iemand zich op een cruciaal moment afwendt. Dit gaat om losse, korte gebaren tussen individuele dialoogregels, bedoeld om houvast en tempo te geven. Meer dan drie of vier dialoogregels zonder enig actiemoment is meestal een teken dat een lezer weer houvast nodig heeft.

Bovendien zijn deze momentjes ook te gebruiken als subtekst, daar spraken we al eerder over. Het afwenden kan bijvoorbeeld betekenen dat het personage het ergens niet mee eens is, of dat hij de uitdrukking op zijn gezicht even moet verbergen. Dat wat niet gezegd wordt. Dat heeft de lezer nodig omdat er iets te raden overblijft. Niet alles moet panklaar worden uitgelegd.

Gelukkig is dialoog slechts één laag van een scène. Waarom vindt deze dialoog überhaupt plaats? Het is een onderdeel van het verhaal dat beweegt en pulseert.

De no-tag-test

Een belangrijk onderdeel van een dialoog is dat elk personage een eigen stem moet hebben, herkenbaar aan de woorden zelf, niet aan de dialoogaanduiding (tags) erna. Een mooie test is om alle "zei hij" en "vroeg zij" af te dekken en om je daarna af te vragen of je dan nog steeds kan horen wie er spreekt. Schrijvers als Brandon Sanderson gebruiken een strengere variant ervan als schrijfoefening: schrijf een dialoog tussen drie personages zonder één enkele dialoogaanduiding, en zorg dat een lezer toch precies kan volgen wie wat zegt.

Waar een stem vandaan komt

Een onderscheidende stem ontstaat niet uit oppervlakkige trucjes, maar uit werkelijk weten wie je personages zijn: hun achtergrond, opleiding, wereldbeeld, emotionele gesteldheid. Het gaat niet alleen om wát personages zeggen, maar ook om hóe: lange,

omslachtige zinnen tegenover korte en bondige, humor als pareerschild tegenover stilte bij boosheid, wie altijd het laatste woord wil hebben tegenover wie zich meteen terugtrekt bij spanning.

Een veelgemaakte fout is onbewust de eigen spreekstijl van de schrijver aan elk personage toe te schrijven: houdt de schrijver bijvoorbeeld van poëtische taal, dan gaat al snel iedereen in het boek poëtisch klinken.

Ook hiervoor is gelukkig een mooie test toepasbaar. Bekijk per personage alle gesproken tekst in de dialogen. Trek die tekst uit je manuscript en lees alleen dat. Is het dan herkenbaar dat die persoon een goedopgeleide gentleman is? Of juist een bouwvakker met andere taal en grapjes? Los van wat er gezegd wordt, maar gericht op: past deze tekst bij dit personage en ook, is dit consistent in het hele boek.

02 Praktijkvoorbeelden van meesters

Een onmiskenbare stem — J.D. Salinger, *The Catcher in the Rye*

Holden Caulfields stem is zo herkenbaar dat een lezer een fragment zonder context vrijwel altijd aan hem zou kunnen toeschrijven: de herhaalde stopwoorden ("and all", "phony"), de informele, afdwalende zinsbouw, de mengeling van cynisme en kwetsbaarheid. Salinger transcribeert geen letterlijke tienerspraak — hij destilleert het ritme en de woordkeuze tot een consequent, herkenbaar patroon dat door het hele boek standhoudt.

Verteller versus personage — F. Scott Fitzgerald, *The Great Gatsby*

Een nuttig onderscheid dat dit voorbeeld goed laat zien: de vertellersstem (hoe Nick Carraway het verhaal vertelt — beheerst, reflectief, literair) is niet hetzelfde als de karakterstem van elk personage in dialoog. In de eerste persoon vallen beide vaak samen, maar in de derde persoon, of zoals hier met een ik-verteller die anderen citeert, moet je personages nog steeds een eigen spreekstijl geven die kan afwijken van de vertellersstem zelf.

03 Mijn voorbeeld: de no-tag-test toegepast

Een fragment uit Het Algoritme van Verraad — Benedict en Lila in Wenen, aan het loket van de autoverhuur. Ze moeten een lange rit gaan maken en spreken over de keuze van de auto. Alle tags zijn eruit gehaald om te toetsen of duidelijk is wie spreekt en of de taal past bij hun karakters.

"Een Alfa Romeo 1900? Italiaans, snel, betrouwbaar..."

"En volstrekt ongepast voor een verpleegster," onderbrak ze hem. "We moeten onopvallend blijven."

"Een Delahaye misschien?"

"Zo onopvallend als een pauw in een duiventil."

"Een Renault 4CV dan maar. Grijs of zwart?"

"Grijs. Een verpleegster die net is overgeplaatst kan zich geen opvallende auto veroorloven."

Zonder de dialoogaanduidingen is het onderscheid tussen Benedict en Lila hier al redelijk te volgen: Benedict spreekt in korte, hoopvolle voorstellen met een licht jongensachtig enthousiasme ("Italiaans, snel, betrouwbaar"), Lila reageert met droge, praktische correcties die zijn romantiek direct doen smelten. Dat contrast (zijn verlangen naar iets moois en haar instinct tot overleven) is precies het soort onderscheid dat volgens deze theorie een stem draagt, niet alleen woordkeuze.

Voor mijn nieuwe boek in wording heb ik op dit gebied nog heel wat werk te doen, maar gelukkig hoeft niet alles in het eerste concept direct helemaal goed. Het staat op mijn todo lijst.

04 Zoek je eigen voorbeeld

Blader naar een dialoogscène met minstens twee personages in je eigen manuscript. Dek de dialoogaanduidingen af en lees alleen de regels zelf. Kun je zonder twijfel zeggen wie welke zin zegt?

OEFFENING · 15–20 MINUTEN

Geleide micro-oefening: de no-tag-test

Jouw oefening: kies een dialoogscène uit je eigen manuscript. Kopieer alleen de dialoogregels naar een nieuw document, zonder namen of aanduidingen. Lees ze terug: kun je nog steeds horen wie wat zegt? Markeer de regels waar dat niet lukt.

Controle vraag: zou je een zin van het ene personage kunnen verwisselen met die van een ander zonder dat het opvalt? Zo ja, dan is dat een teken om dieper te graven in wie deze personages zijn.

OPDRACHT · 30–45 MINUTEN

Zelfstandige toepassing: Sandersons drie-stemmen-oefening

Jouw opdracht: schrijf een nieuwe, korte scène met drie personages uit je eigen manuscript, volledig zonder dialoogaanduidingen. Zorg dat een buitenstaander, puur op basis van woordkeuze, zinsritme en toon, kan volgen wie er telkens spreekt.

Voor mijn eigen opdracht zou ik dit toepassen op een scène met Sarah, Karel en Sybren samen — drie stemmen die in het boek nog niet vaak tegelijk aan het woord zijn, en die daardoor een goede test vormen voor onderscheidend genoeg zijn.

05 Zelfcontrole

Loop je manuscript na op de volgende vier punten.

- ☐ Doorstaat je belangrijkste dialoogscène de no-tag-test?
- ☐ Klinkt je dialoog natuurlijk (losser dan formeel schrijven, strakker dan echte spraak) in plaats van als een transcript van echte spraak?
- ☐ Klinken al je personages onbewust als jezelf, of heeft ieder een eigen, herkenbaar ritme en woordkeuze?
- ☐ Bevat een langere dialoogscène (meer dan drie of vier regels) af en toe een kort actiemoment om de lezer houvast te geven?

Dit onderdeel kun je uiteraard toepassen op elke dialoogscène die je zelf onderhanden neemt.

06 Samenvatting

Belangrijkste onderwerpen

Het onderscheid tussen natuurlijk klinken en realistisch klinken; de no-tag-test voor onderscheidende karakterstemmen; het onderscheid tussen vertellersstem en karakterstem; korte actiemomenten als houvast tussen dialoogregels.

Kernpunten

Dialoog die natuurlijk klinkt, is geen transcript van echte spraak — het is lossier dan formeel schrijven maar strakker dan echte spraak. Een onderscheidende karakterstem ontstaat uit werkelijk weten wie een personage is, niet uit oppervlakkige trucjes, en is te toetsen door de dialoogaanduidingen simpelweg af te dekken. Zonder incidentele actiemomenten wordt een dialoogscène al snel een verzameling pratende hoofden zonder fysieke aanwezigheid.

Conclusies en acties

Pas de no-tag-test toe op je belangrijkste dialoogscènes. Lees dialoog hardop voor om te checken of hij natuurlijk klinkt zonder een transcript te worden. Controleer of je personages onbewust op elkaar (of op jou) beginnen te lijken. Voeg korte actiemomenten toe bij langere, ononderbroken dialoogpassages.

BRONVERMELDING

Bron: Savannah Gilbo, blog "5 geheimen voor betere dialogen" (savannahgilbo.com).

Aanvullende bron: Brandon Sanderson, schrijfoefening voor karakterstem (via Aigner Loren Wilson, "How to Write Distinct Character Voices").

Literaire voorbeelden: J.D. Salinger, *The Catcher in the Rye* (1951); F. Scott Fitzgerald, *The Great Gatsby* (1925). Toepassing: fragmenten uit *Het Algoritme van Verraad* (Jurjen Biesbroek, 2026).